

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת וישלח, תשס"ה
מספר 576מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ויקרא לו א-ל א-להי ישקאל

כאשר יעקב מגיע, בסופו של מסע, לשכם וקונה לעצמו חלקת אדמה בארץ ישראל הוא מרגיש שמעגל הנדודים שלו תם, ועל כן הוא בונה מזבח ככתוב: "וַיִּצֶבֶת שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לוֹ אֶל-אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (בר' לג:כ). המפרשים נבוכו בשאלה מי קרא למי בשם זה. ארבע תשובות אפשריות:

1. יעקב נתן שם למזבח
2. יעקב קרא לא-ל בשם זה
3. הא-ל נתן שם ליעקב
4. לשון תפילה

ההצעה הראשונה, שיעקב קרא למזבח "א-ל א-להי ישראל", מצויה בפירושיהם של רש"י, אבן עזרא האומר "והנכון הוא שכן הוא שם המזבח", ועוד. לר' בחיי שני פירושים, ובפירוש בדרך הפשט הוא מבאר כי יעקב קרא למזבח בשם זה כדי לציין את הנס שעשה לו הא-ל: "ע"ד הפשט קרא יעקב שם המזבח בשמו של מלך לזכרון הנס". רלב"ג גם הוא רואה פירוש זה כאפשרות ואומר: "ואפשר שיהיה הרצון בו שהוא קרא שם המזבח 'א-ל א-להי ישראל'".

בדרך זו הלך גם ר' חיים ויטאל בספר דרשותיו "עץ הדעת טוב" (דף כז ע"ב) האומר כי משנסתיים מסע הנדודים של יעקב, שהחל בבריחתו מפני עשו, והוא הגיע בשלום לארץ אבותיו, עוד בטרם הגיע לבית אביו כבר השקיע כסף בקניית חלקת אדמה ובנה מזבח להודות לה' וקרא לו בשם זה: "משמחתו שנכנס לא"י וזה יובן מן השם אשר קרא אל המזבח כי קראו 'א-ל א-להי ישראל'".

ר' יעקב די אלבה (המאה הט"ז) בספר דרשותיו "תולדות יעקב" (ויניציאה שס"ט), מקשר את קריאת המזבח עם המנהג שנהג כבר בזמנו, שכל הבא מדרך רחוקה מברך ברכת הגומל. בניית המזבח על ידי יעקב הייתה דרכו לברך ברכת הגומל "ואם כן אמר ויבא יעקב שלם שבא בשלום ... והבאים אל ביתם עושים הגומל לכן ויצב שם מזבח ויקרא לו א-ל א-להי ישראל" (דף לב ע"ב).

הצעת הפירוש השנייה היא של ר' יצחק אברבנאל ור' אליעזר אשכנזי. שני פרשנים אלה דוחים את הדעה שיעקב קרא למזבח בשם זה, וטוענים כי יעקב קרא לא-ל בשם "א-להי ישראל". לפי אברבנאל, בקריאה זו, שהא-ל הוא אלוקי ישראל, מפרסם יעקב מחדש את אמונת הייחוד בעולם, לאחר שעבר בארצות העמים עובדי עבודה זרה וראה את מספרם הרב של האלילים:

ואמנם אמרו ויקרא לו א-ל א-להי ישראל' אין ענינו אצלי שקרא למזבח 'א-ל', אלא שעל המזבח קרא לאלוקיו שהצילו ופרסם שעל הכל הוא 'א-ל א-להי ישראל', כי אלוהי עבודת אלילים הם רבים (באור לבראשית עמ' שנ).

בהקשר זה הוא גם מפרש בדרך ייחודית את שמו החדש של יעקב, ישראל. לדעתו לא בא השם "ישראל" לציין רק את מאבקו של יעקב במלאך, אלא לומר גם ששרו של יעקב, ועקב כך גם של כל עם ישראל, הוא הא-ל, ולא שרים אחרים בשיתוף.

ר' אליעזר אשכנזי סובר שכל עוד גר יעקב בחוץ לארץ לא יכול היה לצאת בקריאה שהא-ל הוא אלוקי, כי מי שנמצא בחו"ל דומה כמי שאין לו א-לוה, ועל כן פנה לאלוקי אבותיו אברהם ויצחק. עתה משנכנס לארץ יש לו א-לוה, ולכן הוא מצהיר עכשיו שהא-ל הוא אלוקי, אלוקי ישראל. וכך אומר ר' אליעזר אשכנזי: "שקרא והכריז ואמר לי 'א-ל א-להי ישראל', כלומר עתה שאני בארץ יש לי א-לוה" (מעשה ה' דף קיט ע"א).

לפי דעה שלישית - אלוקי ישראל קרא ליעקב בשם א-ל. בראש וראשונה מובאת דעה זו בגמרא (מגילה יח, ע"א):

ואמר רבי אחא אמר רבי אלעזר: מנין שקראו הקדוש ברוך הוא ליעקב א-ל? שנאמר 'ויקרא לו א-ל א-להי ישראל'. דאי סלקא דעתך למזבח קרא ליה יעקב א-ל - ויקרא לו יעקב מיבעי ליה, אלא ויקרא לו ליעקב א-ל, ומי קראו א-ל - א-להי ישראל. דברים דומים אנו מוצאים גם בזוהר (ח"א דף קלח ע"א): "'ויקרא לו א-ל א-להי ישראל', קודשא בריך הוא קרא ליה ליעקב א-ל, א"ל אנא א-להא בעלאי ואנת אלהא בתתאי". יש בפירושו הזוהר תוספת משמעותית ולפיה משליט הא-ל את יעקב על העולם התחתון - "אני הא-ל בעליונים ואתה הא-ל בתחתונים". גם בכראשית רבה (פע"ט, ח) אנו מוצאים דעה זו, אלא ששם נאמרים הדברים מפיו של יעקב ועל כן הם נשמעים נועזים במקצת. לפי המדרש יעקב קרא לעצמו 'א-ל', כביכול השווה עצמו לא-ל כשליט בארץ, ועל כן, על שנטל שררה לעצמו, הראה לו ה' בפרשת דינה כי אינו שליט בארץ:

'ויצב שם מזבח ויקרא לו א-ל', אר"ל 'ויקרא לו א-ל א-להי ישראל' אמר אתה א-לוה בעליונים ואני א-לוה בתחתונים, ר' הונא בשם ריש לקיש אמר אפילו חזן הכנסת אינו נוטל שררה לעצמו ואתה היית נוטל שררה לעצמך, מחר בתך יוצאה ומתענה, הה"ד ותצא דינה בת לאה.

בעקבותיו של הזוהר הולך גם רבנו בחיי בפירושו על דרך חכמי האמת. דעה זו שבספר הזוהר הנראית נועזת למדי, "ממותנת" על ידי רבנו בחיי שמסביר את "א-להותו" של יעקב בתחתונים כהשראת השכינה בארץ ישראל:

וע"ד הקבלה יפרש הכתוב כי אלוקי ישראל קרא ליעקב 'א-ל'. וכן דרשו חכמי האמת אמר לו הקב"ה ליעקב אתה א-לוה בעליונים ואני א-לוה בתחתונים. והוא מה שדרשו רז"ל איקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד, הכוונה שהשכינה שורה בארץ ישראל. גם ר' משה אלשיך מקשר את מעמדו החדש של יעקב עם מאבקו עם המלאך שהוא שרו של עשו. כיוון שיעקב ניצח את המלאך על כורחך אתה אומר שכוחו הוא על-אנושי, כי אין בכוח אדם לנצח את המלאך ועל כן קרא ה' ליעקב "א-ל" (פירוש אלשיך לבר' לג:כ): לזה הקדים ואמר ויקרא לו 'א-ל' לומר לית דין בר נש כיתר אנשים רק א-ל, כי שרה אל א-להים והוא שרו של עשו שאין כח אדם יכול לו אם לא כח א-ל.

את דעתו של הרלב"ג בפירושו על דרך הפשט ראינו לעיל, בנוסח של "ואפשר", אולם בהמשך דבריו דעתו של הרלב"ג שונה. אמנם גם הוא מייחס את הדברים לקריאתו של הא-ל ליעקב, אך זו קריאה מסוג שונה. הרלב"ג מייחס קריאה זו להחלת הנבואה ואומר כי במקום זה כבר הייתה ליעקב התגלות נבואית, כנראה הראשונה מאז חזרתו לארץ ישראל, ועל כן הוא מפרש את המילה "ויקרא" כהתגלות כמו ב"ויקר א-להים אל בלעם" או "אולי יקרה ה' לקראתי" (במ' כג:ג-ד), שהם במשמעות התגלות. ועל כן פירוש הפסוק הוא שהא-ל אלוקי ישראל נקרה שם ליעקב, לא על ידי מלאך כפי שהיה קודם לכן. הרלב"ג גם משנה את סדר הדברים בפסוק, דהיינו קודם נקרה ה' ליעקב ואחר כך, כתגובת שמחה והוקרה להתגלות, בנה יעקב את המזבח (רלב"ג לבר' לג:כ):

'ויקרא לו א-ל א-להי ישראל', הרצון בו לפי מה שאחשוב שכבר קרה לו שבאה לו נבואה שם מה' יתעלה אלוקי ישראל כטעם 'אולי יקרה ה' לקראתי', וזה ממה שיורה שהמקום ההוא שבנה שם המזבח היה נכון שיגיע לו שפע אלוקי... וכבר קרה לו שהגיעה לו נבואה שם מה' יתעלה, ולזה בנה שם מזבח.

דעה רביעית היא שלא קריאת שם יש כאן, אלא לשון תפילה. יעקב, לאחר שבנה את המזבח, התפלל לה' אלוקי ישראל - "ויקרא לו א-ל א-להי ישראל". זה ויקרא אינו קריאת השם, אלא

לשון תפלה" (מדרש שכל טוב, בר' לג: כ). בצורה דומה תרגם גם אונקלוס את הפסוק: "ואקים תמן מדבח ופלח עלוהי קדם א-ל א-להא דישראל". בדרך דומה מפרש גם ספורנו את הדברים ואומר, כי יעקב בתפילתו קרא לא-לוהי ישראל "א-ל", וקיבל עליו את מלכותו:
'ויקרא לו א-ל א-להי ישראל'. קרא לו בתפלתו את הא-ל ית' לאלוקים כמו שנראה באמרו והי' ה' לי לא-להים וזה כשיהיה הוא ישראל כמו שהזכיר בנדרו למעלה.

פרופ' שאול רגב

החוג המשולב במדעי היהדות